

Post-İslamcılık: Siyasi İslam'ın Değişen Yüzü,

ed. Asef Bayat, çev. Emek Ş. Ataman, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016. 446 sayfa.

Muammer İSKENDEROĞLU*

Modern dönemlerin diğer ideolojileri gibi İslamcılık ideolojisinin gelişimi, değişimi ve bir anlamda başkalaşımı, akademik camia tarafından dikkatlice ve detaylıca incelenmesi ve değerlendirilmesi gereken bir meseledir. İslam'ı bir inanç ve yaşam tarzı olarak seçen fertler için de bu inceleme ve değerlendirmelerden çıkarabilecekleri çok büyük dersler vardır. Gelişim, değişim ve başkalaşım bir açıdan birbirini takip eden aşamalar gibi görünebilirken, bir açıdan da radikal değişim ve başkalaşım sonuç itibarıyla yok oluş olarak yorumlanmaya müsaittir. İslamcılığın tarihindeki bu son aşamanın nasıl isimlendirileceği detayla ilgili bir meseledir. Bu sürecin gündeme getirdiği asıl meselelerin bazıları şunlardır: İslam İslamcılık için bir gaye midir, yoksa başka birtakım gayelere götüren bir vasıta mıdır? İslamcıların derin tefekküre dayanan bir devlet ve toplum projesi var mıdır? Varsa iktidar imkânı bulan İslamcılar niçin bu projeyi uygulamaya geçirmemekte veya geçirememektedirler? İktidar tecrübelerinde iddialarının tam tersi icraatlar gerçekleştiren İslamcıların bu durumu, ismen varlıkları devam etse dahi, onların da diğer ideolojiler gibi devirlerini tamamlayıp tarihteki yerlerini aldıklarının veya alacaklarının bir göstergesi midir? Asef Bayat'ın editörlüğünü yaptığı bu kitap, onun 2009 yılında düzenlediği uluslararası bir konferansın ürünü olarak ortaya çıkmış. Yazar'ın orijinal şekliyle 1990'lı yıllardaki İran tecrübesi için kavramsallaştırıp kullandığı post-İslamcılık kitapta Müslümanların çoğunlukta olduğu on ülke bağlamında İslamcı siyasetin son otuz yıllık değişimi ile ilgili araştırmaları sunuyor. Bu bağlamda eser değişik ülkelerdeki İslamcı iktidar ve hareket örnekleri üzerinden İslamcılığın değişen yüzüne ışık tutuyor ve okuyucuyu yukarıda zikrettiğimiz ve benzeri meseleler hakkında düşünmeye davet ediyor.

Kitapta derlenen on iki sunum/makale beş ana bölümde bir araya getirilmiş: Giriş mahiyetinde bir makaleden oluşan ilk bölümde Bayat kendi kavramsallaştırması olan post-İslamcılık ile ilgili değişik İslam ülkelerindeki hararetli tartışmaların bir özetini ve bu tartışmalara dair değerlendirmelerini sunuyor. Bu bağlamda yazar tartışmaya öncelikle İslamcılığın nasıl anlaşıldığı ile başlayıp sözü kendi post-İslamcılık kavramsallaştırmasına getiriyor. Bu

---

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, iskenderoglumuammer@gmail.com.

tartışmaların sonucu olarak Bayat “İslamcılığın din ve sorumluluğun birleşimi olarak tanımlandığını, post-İslamcılığın ise dindarlık ve haklara vurgu yaptığını” (s. 28) ifade ederek ayrışmanın derinliğine dikkat çekiyor. Yazar’a göre İslamcılığın post-İslamcılığa dönüşmesinin ardında içsel ve dışsal birçok neden vardır. Farklı İslamcı hareketlerin dönüşümünde de izlenecek farklı yöntemler vardır ve kitapta incelenen ülkelerdeki farklı hareketler bunun örneklerini sunmaktadırlar. Bu yöntemler sonunda bu hareketler niteliksel olarak birbirlerinden farklılaşmışlardır ve bu açıdan onların hepsini “İslamcı” diyerek aynı yerde toplamak Bayat’a göre özensizliktir.

İkinci bölümde içeriden gelen eleştiriler bağlamında İslamcılığın değişimi ele alınıyor. Bu bağlamda ilk olarak Bayat İran’da post-İslamcılığın oluşumunu, bu sosyo-politik değişimin ardındaki mantığı ve Yeşil Hareketin yükselişiyle zirveye çıkışını ele alıyor. Yazar, devrimle iktidara gelen İslamcılığın mutlakıyetçi ve totaliter bir ideoloji görünümü vermesine rağmen, Humeyni’nin ölümünün ardından nasıl post-İslamcılığa evrilmeye başladığını öğrenciler, kadınlar ve entelektüeller üzerinden tasvir ediyor. Yazar’a göre uygulanan İslamcı projenin başarısızlığı ve çelişkileri, içeriden gelen eleştiri sürecini başlatmış, post-İslamcılık da bir çıkış yolu olarak görülmüş, bu bağlamda “*Post-İslamcılık bir bakıma bir inanç olarak İslam’ı kurtarmak için, bir siyaset biçimi olarak İslamcılığı yıkmayı amaçlamıştır*” (s. 88). Hatemi’nin iktidara gelmesiyle post-İslamcı siyaset uygulanmaya konulmuştur. Bunun sonucunda demokrasi, çoğulculuk, hesap verebilirlik, hukukun üstünlüğü ve hoşgörü gibi kavramlar yaygınlık kazanmıştır. Fakat, Bayat’a göre, post-İslamcı hareket, kurulu düzeni elinde bulunduran İslamcılar alt edememiş, sadece İslamcılığın ahlaki ve siyasi meşruiyetini sarsabilmiştir.

İran’ın ardından Türkiye’deki İslamcılık ve post-İslamcılık tartışması İhsan Dağı’nın İslamcılığın post-İslamcılığa dönüştüğü tezi, Cihan Tuğal ise İslamcılığın post-İslamcılığa değil, muhafazakarlığa dönüştüğü tezi üzerinden okuyucuya sunuluyor. Burada Tuğal’ın yazısına eklenen “yayınevinin notu” açıklamaları okuyucuyu yayınevinin bir kitabı yayınlayıp yayınlamama özgürlüğüne ilaveten yayın kararı verdiği kitaba bu tür müdahale hakkının olup olmadığı konusunda düşünmeye sevk ediyor.

İlk bölümün son iki makalesinde ise Fas ve Endonezya post-İslamcılığı ele alınıyor. Her iki makalede de adı geçen ülkelerde İslamcı hareketlerin tarihi ve bu

hareketlerden bazılarının; Fas'ta Adalet ve Kalkınma Partisi, Endonezya'da Refah ve Adalet Partisi örneğinde olduğu gibi, post-İslamcılığa dönüşümü tartışıyor.

İkilemdeki değişim bağlamında, üçüncü bölüm Mısır ve Lübnan İslamcılığı ile ilgili iki makale içeriyor. Mısır'ın istikrarsız İslamcılığının tarihsel tasviri yine Asef Bayat'ın kaleminden okuyucuya sunuluyor. Yazar 1990'lı yılların sonlarına doğru İran'daki dönüşümle aynı tarihlerde Mısır İslamcılığında da bir dönüşümün izlerini özellikle Müslüman Kardeşler içindeki değişimler ve onlardan ayrılan gruplarda daha da ileri giden dönüşümler üzerinden sunuyor. Yazar'a göre post-İslamcılığa dönüşüm sürecinde hem toplum hem devlet hem de İslamcı hareketler önemli değişimler geçirmişlerdir. İslamcı hareketler devleti daha dindar hale getirmiş, daha milliyetçi ve yerlici yapmış ve daha baskıcı bir noktaya taşımıştır. Bayat'a göre 25 Ocak devrimini özgürlük, adalet ve itibar çağrısının merkeze yerleştirildiği post-İslamcı bir devrimdi. Fakat sonrasında "*devrimciler değil, beleşçi İslamcılar (Müslüman Kardeşler ve Selefiler) örgütlenme kapasiteleri sayesinde siyasi alanı egemenlikleri altına aldılar.*" (s. 301) Müslüman Kardeşlerin iktidarı tekelleştirme çabaları, örgütsel disiplin ve gizliliği, şeriat dilini kullanması ve dini siyasetin bir aracı olarak kullanması birçok tartışmalara sebep olmuş, bunun neticesinde Müslüman Kardeşler büyük itibar kaybetmiş ve hareket kısa bir sürede Mısır'da reddedilmiştir. Fakat post-İslamcı bir alternatifin ortaya koyulup koyulmadığını zaman gösterecektir.

Üçüncü bölümün ikinci makalesinde Joseph Alagha, Hizbullah'ın son otuz yıl içerisinde nasıl önemli dönüşümler geçirerek post-İslamcı bir gidişata yöneldiğini tasvir ediyor. Yazar'a göre 2009 yılındaki Manifesto, en azından söylemde Hizbullah'ın tam olarak Lübnanlılaştığını, dışlayıcı İslamcılığı aşarak, post-İslamcı çizgiye kaydığını, ama yine de bazı İslamcı retorikler kullanmaya ve İran ile ittifakına devam ettiğini savunuyor.

Eserin dördüncü bölümünde dışarıdan gelen eleştiriler bağlamında dönüşüm geçiren İslamcılık Pakistan ve Suudi Arabistan örnekleri üzerinden okuyucuya sunuluyor. Bu bağlamda ilk olarak H. İqtidar Pakistan Cemaati İslamiyye ve ondan ayrılan gurupların örneği üzerinden ülkede İslamcılığın dönüşümünü tasvir ediyor. Yazar, ülkede İslamcılığın yükselişinde ABD ve Suudi Arabistan'ın katalizör işlevi gördüğüne dikkat çekiyor. İslamcılığın siyasete odaklanması ve diğer ideolojiler gibi devleti ele geçirmeye odaklanması gerek İslamcılar içinde gerek diğer toplum kesimlerinde tepkiler doğurmuş ve ortak noktaları siyasetle aktif ilişkinin reddi

olan ve post-İslamcı olarak nitelenebilecek birçok grubun ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Bu bölümün ikinci makalesinde Stéphane Lacroix Suudi Arabistan'daki *Sahve* hareketi içerisindeki değişim, parçalanma ve dönüşümler üzerinden bu ülkede post-İslamcılığın imkânını sorguluyor. Yazar, post-İslamcı olarak nitelenebilecek hareketlerin hem İslamcılarının hem de İslamcı olmayanların şüphe ve güvensizliğine maruz olduğuna ve içinde buldukları toplumda meşruiyet kazanmada zorlandıklarına dikkat çekiyor.

“Post-İslamcılık, Daima” başlıklı son bölüm, Sudan ve Suriye'deki İslamcılığın değişimini tasvir eden makalelerden oluşuyor. Sudan bağlamında, A. el-Efendi kökeni 19. asrın sonlarına dayanan devrimci bir hareket olan Mehdi hareketinin 20. asrın başlarında pasifist bir harekete dönüşerek mükemmel bir post-İslamcılık örneği sunduğunu savunuyor. Dolayısıyla, ona göre, Sudan büyük ihtimalle son asra post-İslamcılıkla giren tek ülkedir. Bu düzen istikrarsızlıkla nitelenebilir. Bu istikrarsız sürecin sonunda İslamcılığın çekiciliği çok daha düşük seviyededir.

Suriye İslamcılığını ele aldığı makalesinde Thomas Pierret, bu ülkenin İslamcı eğilimiyle Mısır modeli arasında bir paralellik kuruyor. Ona göre 1979-82 yıllarındaki başarısız ayaklanmanın ardından Suriye'de dinin etkisi ve görünürlüğü artmış, Baasçı rejim de bu süreçte devletleştirilmiş ve siyasi olmayan dini aktivitelere daha hoşgörülü olmaya başlamıştır. Yazar, Suriye Müslüman Kardeşlerinin post-İslamcı eğilimlere yakın dönemde değil, daha ilk kuruluş yıllarından itibaren sahip olduğunu özellikle vurguluyor. Bu durumda Suriye de Sudan gibi, ismen olmasa da içerik olarak post-İslamcı eğilimde, bu eserde incelenen diğer ülkeleri önelediği anlamına geliyor. Yazar Suriye'de reformların önünde en büyük engel olarak baskıcı rejim ve onunla iş birliği içindeki muhafazakâr din adamlarını görüyor. Dolayısıyla, yazara göre “Suriye’de ‘İslam’ı daha demokratik yapacak” olan şey, post-İslamcılarının eski İslamcılara karşı kazanacakları zafer değildir; daha ziyade sorumluluk odaklı din adamlarının yerine hak odaklı siyasi aktivistlerin yükselişine izin verecek bir ortamın oluşumudur.” (s. 441)

İslamcılık post-İslamcılık tartışmalarını değişik ülke örnekleri üzerinden Türk okuyucuya sunan bu eser Türkçeye kazandırılmıydı ve bu eserin klasik ve modern İslam düşüncesine dair birçok eseri dilimize kazandıran bir yayınevinden çıkması sevindirici bir husustur. Fakat eserin çevirisi ile ilgili bir hususun burada özellikle dile getirilmesi gerekmektedir. Bu eser İngilizce bilen fakat İslam terminolojisine

hâkim olmayan, aynı zamanda en bilinen özel isimleri bile düzgün çevirme çabasına girmeyen özensiz bir çevirmen tarafından yapılmamalıydı; yapılmışsa editör tarafından bu fahiş hatalar düzeltilmeliydi.

Bu eserde Asef Bayat ve esere katkı sağlayan diğer yazarlar İslamcılık ve post-İslamcılık ile ilgili ilgi çekici süreç ve tartışmaları okuyucunun dikkatine sunuyorlar. Aslında burada ele alınan her bir ülkedeki İslamcılığın dönüşüm süreci müstakil bir eserde daha detaylıca tartışılabilir bir konudur ve bu tür çalışmalar da vardır. Türkiye bağlamında bu eser Ercan Yıldırım'ın *Neoliberal İslamcılık: 1980-2015 İslâmcıların Dünya Sistemine Entegrasyonu* (İstanbul, Pınar Yayınları, 2016) adlı eseri ile birlikte okunabilir.

Çağdaş Doğa Düşüncesi

İshak Arslan, İstanbul: Küre Yayınları, 2016, 2. Baskı, , 420 sayfa.

İrfan KARADENİZ*

İnsanın evren hakkındaki tefekkürü insanın tarihiyle özdeştir, denilse abartılmış olmaz. Dünya'ya gelen her insan kendisi ve üzerinde yaşadığı evren hakkında birtakım sorular soruyor ki insanın bu sorularına gerek din, gerek felsefe ve gerekse bilimin cevap vermeye çalıştığı biliniyor. İnsanlık tarihinde bu amaca binaen birçok nazariyenin ortaya atıldığı, ortaya atılan bu nazariyelerin birbirini menfi ve müspet anlamda etkileyerek yeni nazariyelerin doğmasına sebep olduğu tarihin sunduğu verilerle görülüyor. Tam da bu noktada doğa düşüncesi insanın kendisini ve çevresini anlamlandırabilmesine yardımcı oluyor. Aslında klasik dönemdeki Arkhé ile modern dönemdeki kuantum fiziğinin hedefinin doğayı anlamak açısından aynı düzlemde durduğunu söylemek mümkün gözüküyor. Ancak bu konuda ülkemizde klasik ve modern dönemleri kapsayacak mukayeseli araştırmaların eksikliği göze çarpıyor. Bu açıdan değerlendirmemize konu olan Küre Yayınları'nın bilim tarihi dizisinden yayınladığı *Çağdaş Doğa Düşüncesi* isimli eser, klasik doğa düşüncesinin modern doğa düşüncesiyle irtibatının nasıl kurulduğunu gösteren mümtaz bir metin vasfını hak ediyor.

Çağdaş Doğa Düşüncesi isimli eser *Bilim, Din ve Felsefenin Ayrışması: Modern Doğa Düşüncesi, Bilim, Din ve Felsefenin Yeniden Karşılanması: Çağdaş Doğa Düşüncesi ile Çağdaş Doğa Düşüncesinin İçerimleri* başlıklı üç ana bölümden

---

* Arş. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, irfan.karadeniz@erdogan.edu.tr.